

rooppalaista kulttuuria ja suomalaisen kantaväestön perinteitä. Teemu Ratinen käsittelee naiskirjoittajien kokemuksia omasta uskonnollisesta häpeästään. Ratisen lähdemateriaalina ovat samat häpeäkirjeet, joita olen omassa tutkimuksessani analysoinut. Näissä kirjoittajien tunnuksissa näkyy, kuinka Jumala herättää voimakkaita tunteita, kuten rakkautta ja kaipausta, mutta myös pelkoa, syyllisyyttä ja häpeää. Nämä jumalakokemukset vaikuttavat siihen, millaiseksi ihminen kokee itsensä: onko hän kelpaava vai kelpaamaton?

Seksuaalisuuden ja uskonnollisuuden olennaisuus häpeäkokemuksissa liittyykin nähdäkseni siihen, että juuri näillä alueilla ihminen voi kaikkein voimakkaimmin kokea eksistentiaalista hyväksytyksi tulemista ja kelpaavuutta tai sitten eksistentiaalista hylätyksi ja kelpaamattomaksi kokemista. Elina Oinas käsittelee nuoren naisen naiseksi kasvamiseen, kuten kuukautisiin, liittyvää häpeää. Hän tarkastelee häpeän yksityisyyttä ja sen yhteiskunnallisia ulottuvuuksia sekä asianomaisten kokemuksina että muun muassa lääketieteen oppikirjojen ja lääkäripalstojen avulla.

Teoksen kolmas ja viimeinen osasto tarkastelee häpeää sekä kansanrunoudessa että nykyromaaneissa. Tarja Kupiaisen artikkeli käsittelee kalevalaista aineistoa ja niissä ilmenevää inestisiin liittyvää häpeää. Tällöin liikutaan kunnian ja häpeän kentällä, jossa ilmenee miten eri tavoin äidit vanhoissa runoissa suhtautuivat pojan ja tyttären häpeään inestisiin – ”teoista häpeällisimmän” – paljastuessa. Miehen rangaistuksena on yleensä pako, mutta hänen sisarensa kohtalona on syyllisyys ja kunnian menettäminen.

Lea Rojola käsittelee kelpaamattomuuden problematiikkaa ja kansallista häpeää kotimaisen kirjallisuuden klassikoissa, Aleksii Kiven, F.E. Sillanpään ja L. Onervan teoksissa. Tällöin käy ilmi, kuinka sivistymistä arvostetaan ja koulutautu-

mattomuuden puute merkitsee häpeää ja rangaistuksi tulemista. Suomalaiseen identiteettiin on syvälle rakentunut halu olla sivistynyt. Koulua käymättömyys on häpeä. Näin häpeää voidaan pitää myös suomalaisista kansallistunnetta rakentavana.

Viola Parente-Capková käsittelee naisten, äidin ja tyttären, välisissä suhteissa esiintyvää häpeää suomalaisessa nykykirjallisuudessa. Niissä häpeällä on keskeinen asema tyttären kapinassa äitiä vastaan. Häpeä äiti–tytär-suhteessa on ambivalenttinen ja ristiriitainen. Se on sekä negatiivisesti lamaannuttava että positiivisesti vaikuttava voima. Päivi Lappalainen tarkastelee Sofii Oksasen *Puhdistus*-romaanin ja siinä esiintyvää naisuhria häpeää. Siinä häpeä, syyllisyys, itseinho ja -halveksunta kietoutuvat yhteen naisen ruumiiseen kohdistuvan väkivallan seurauksena. Kirjan viimeisessä, Elina Valovirran kirjoittamassa artikkelissa tarkastellaan häpeää naisten välisissä suhteissa afro-karibialais-amerikkalaisessa kirjallisuudessa. Kun edellisessä artikkelissa tarkasteltiin miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa, Lappalainen käsittelee naisten naisiin kohdistamaa väkivaltaa.

Yksi kirjan toimittajien näkökulma on se, että häpeä voisi olla positiivisessa mielessä tuottava voima. Tämä edellyttää kuitenkin sen tunnustamista, tunnustamista ja työstämistä sekä pyrkimystä tuottaa uusia ajattelun tapoja koskien sitä, miten suhtaudumme historiaan ja miten toivoisimme elävämme nykypäivää. Kun häpeän yhtenä piirteenä on salaaminen, kätke(yt)minen, peitteleminen ja pakeneminen, voi parantava voima nousta juuri julki tulemisesta, tunnustamisesta ja siitä puhumisesta, mikä on hävettävää. Nimenomaan tästä syystä merkittäviä ovat ne sanoitukset, joissa ihmiset saavat ilmaista omia häpeäkokemuksiaan. Näitä ”tunnustuksia” sisältyy sekä empiriseen lähdeaineistoon että kirjallisuuden välittämiin teksteihin. Tällöin ihmiset tulevat nähdyiksi ja toivottavasti myös niin kuulluiksi,

että heidän häpeänsä ja heidät itsensä otetaan todesta. Erityisen voimakkaana tämä piiloutumisen kulttuuri on koskenut seksuaalisuutta.

Homoseksuaalisuuden kohdalla puhe ”kaapista tulemisesta” on osuva ilmaus siitä, missä on täytyntä olla. Vaikka piiloutumisen kulttuuri on liittynyt voimakkaasti seksuaalisuuteen, siitä ei seuraa, että kaiken tulisi olla julkista, paljastettua ja toisten nähtävissä. Kun häpeästä on alettu puhua, on myös tapahtunut häpeämättömyyden ylilyöntejä, jolloin on saatettu ajatella ja toimia niin, ettei yksilön oikeutta yksityisyyteen ole aina kunnioitettu. Häveliäisyyden ja hienotunteisuuden puute onkin yksi negatiivista häpeää tuottava ilmiö meidän aikanamme.

Moniulotteisuudessaan kirja kertoo häpeän monikerroksisesta todellisuudesta niin historiassa kuin nykypäivässä. Vain tulemalla näkyväksi piilossa olevaa ja kätkeytyä häpeää voidaan tehdä tunnettavammaksi ja tunnistettavammaksi. Se on ensimmäinen askel häpeästä selviämisen tiellä.

**PAAVO KETTUNEN
PROF., JOENSUU.**

SATU LIDMAN
**Häpeä: Nöyryyttämisen
ja häpeämisen jäljillä.**
**Jyväskylä: Atena Kustannus
2011. 304 s.**

Menneinä vuosikymmeninä häpeästä ei sen enempää Suomessa kuin muuallakaan juuri puhuttu. Viime vuosikymmenen lopulla se alkoi vähitellen kiinnostaa niin psykologian kuin muidenkin alojen tutkijoita. Ilmeisesti ensimmäinen häpeää pastoraalisena kysymyksenä Yhdysvalloissa käsitelty artikkeli julkaistiin vasta vuonna 1995. Itse kiinnostuin

häpeästä tutkiessani 1990-luvulla rippiä ja todetessani, ettei rippi ja synninpäästö auttaneet läheskään aina ripittäytyjää. Jäin pohtimaan, oliko ”syyllisyyttään” tunnustavan ihmisen hätä sittenkään syyllisyyttä vai oliko kyseessä häpeä.

Teologinen häpeätutkimus Suomessa on hyvin nuorta ja siitä voidaan puhua vasta 2000-luvun puolella. Tätä ennen kysymyksenasettelu kristillisessä perinteessä on keskittynyt syyllisyyteen, mikä häpeän näkökulmasta on tärkeä tiedostaa. Syyllisyyden ohella toinen olennainen käsite häpeän kannalta on kunnia.

Tähän kokonaisuuteen liittyy historioitsija Satu Lidman kirjallaan *Häpeä!* Kuvaavaa on, että Lidman kertoo törmänneensä lukuisia kertoja samoihin kysymyksiin kuin minäkin: Miksi tutkit tällaista ”ikäväää” aihetta? ”Eikö näin epämiellyttävien juttujen kaiveleminen ole tarpeetonta tirkistelyä?” Voin kuitenkin hyvin yhtyä yhden Lidmanin informantin toteamukseen: ”Vaikeista asioista puhuminen ei ole helppoa, mutta se kannattaa!” (s. 11) Häpeätutkimuksessa ei ole kyse miellyttävien asioiden selvittelystä, mutta siinä tutkitaan sitä, mikä kuuluu ihmisenä olemiseen. Epämiellyttävien asioiden käsittely ja tunnistaminen voi auttaa tekemään asioista ja maailmasta mielekkäämpää.

Häpeän kokemista voidaan pitää ihmisen osaan kuuluvana. Tällaisesta kokemisesta ihminen ei koskaan pääse eikä hänen tarvitsekaan päästä eroon. Kokonaan toinen asia on häväistyksi tuleminen. Taustan ja perustan Lidmanin suomenkieliselle häpeäkirjalle luokin hänen vuonna 2008 Joensuun yliopistossa hyväksytty historian väitöskirjansa *Zum Spektakel und Abscheu: Schand- und Ehrenstrafen als Mittel öffentlicher Disziplinierung in München um 1600* (Peter Lang Verlag 2008), jossa hän tarkastelee 1500- ja 1600-lukujen häpeärangaistuksia Münchenissä. Tällä hetkellä Lidman toimii tutkijatohtorina Turun yliopistossa. *Hä-*

peä! on kuitenkin oma erillinen tietokirjansa, jossa käytetään väitöskirjataustan lisäksi myös suomalaista empiiristä materiaalia. Tällaisia ovat suomalaissyntyisten ja Suomessa asuvien maahanmuuttajataustaisten henkilöiden käsitykset häpeästä.

Lidman käsittelee paljon häpeän ja kunnian välistä suhdetta. Hänen mukaansa häpeän tutkiminen kunnia-käsitteeseen liittyen on historian alalla aihepiirin välttämätön lähtökohta. Yksi tapa määritellä häpeä on nähdä se nimenomaan kunnian puutteena. Kunnia ja häpeä ovat toisiinsa kietoutuneita. Kunnian vähentyessä häpeä lisääntyy. Yksi kirjan monista ansioista on siinä, että se valottaa häpeän ja kunnian problematiikkaa historian näkökulmasta ja auttaa siten ymmärtämään näiden merkitystä ihmiskunnan eri vaiheissa ja eri kulttuurien parissa. Lidmanin mukaan häpeärangaistusten ensisijaisena tarkoituksena ei ole ollut vahingoittaa ihmistä fyysisesti vaan hänen kunniaansa. Jolta kunnia on viety, hän on häpeissään. Kirjoittaja kuvaa laajasti häpeärangaistusten historiaa ja käytäntöjä myös kirkkojen piirissä. Kysymys oli pohjimmiltaan kunnian ja häpeän tasapainon säilyttämisestä, moraalien vaalimisesta ja järjestyksen ylläpidosta. Julkisia rangaistuksia ei välttämättä tänäkään päivänä nähdä julmuuksina kaikissa yhteisöissä vaan hyvän tekemisenä rikolliselle, jonka näin uskotaan vapautuvan Jumalan rangaistukselta.

Lidmanin kirja on lähtökohdiltaan historiallinen ja kulttuurinen. Mielenkiintoista on havaita, kuinka kulttuurisidonaisuus näkyy esimerkiksi raamatunkäännöksissä. Ajan myötä häpeän ja häpäisemisen ilmuuksia on Raamatusta karsittu. Se, onko tämä tendenssi teologisesti uskottava, on toinen asia. Kun häpeää on karsittu, se tavallaan osoittaa, että se on ollut alkuperäistä. Viimeisen raamatunkäännöksen hyväksymisen yhteydessä monet vastustivatkin kirkolliskokouksessa häpeän vähentämistä nimenomaan siksi, et-

tä se kuvaa niin syvää ihmisen tunnetilaa, ettei helposti löydy toista sanaa sitä korvaamaan.

Lidman liittää terveen häpeän moraalien ja omantunnon kehittymiseen sekä siihen, että se ohjaa ihmistä yhteisöllisten normien noudattamiseen. Hän liittyy muutamien keskiajan teologien näkemykseen, jonka mukaan häpeänpelko esti tekemästä syntiä (s. 58). Terve häpeä merkitsee hyvien tapojen ja moraalien kasvua. Näinkin varmaan voidaan ajatella. Eettisesti voidaan myös pitää ongelmallisena, jos moraalien kasvu nousee pelosta. Terveen häpeän alueella olisi voinut puhua myös hienotunteisuushäpeästä ja häveliäisyydestä, jotka suojelevat elämää nolouttavilta häpeältä, toisen tunkeilulta ja itsensä kaikille paljastavuudelta. Ehkäpä näitä piirteitä ei esiintynyt Lidmanin lähdemateriaalissa.

Lidmanin kirjan yksi erityispiirre on häpäisemisen käsittely. Lidman kirjoittaa häpäisemisen käytöstä niin rikoksista rangaistaessa kuin kuritusväkivallasta lasten koti- ja koulukasvatuksessa. Näkökulmat liittyvät usein sekä historiaan että nykypäivään. Tässä mielessä kirja avaa uudenlaisia näkökulmia häpeätutkimukseen tuoden mukaan historiallista jatkumoa usein juuri häpeän psyykkiseen kokemusmaailmaan liittyviin tutkimuksiin.

Toinen tyyppillinen piirre on häpeän käsittely ihmisen arkielämän, käyttäytymisen ja toiminnan tasolla. Tässä mielessä kirja täydentää esimerkiksi allekirjoittaneen käsittelytapaa, jossa painopiste usein on eksistentiaalisissa kysymyksissä. Tekijä käsittelee laajasti muun muassa ruumiillisuuteen ja seksuaalisuuteen liittyvää häpeää niin ihmisen kauneuteen liittyvien ihanteiden kuin erilaisen seksuaalisuudenkin välityksellä. Seksuaalisuuteen liittyvä alistaminen, vallankäyttö ja häpäiseminen ovat teemoja, jotka toistuvat eri aikoina. Vaikka yhteiskunta on muuttunut, seksuaalinen väkivalta on pysynyt samanlaisena. Se

on edelleen vahvasti sukupuolittunut ja seksuaalirikollisuus on piilirikollisuutta. Usein juuri häpeä estää uhreja hakemasta omia oikeuksiaan. Lidman käsittelee seksuaalisuuteen liittyviä normeja, kunniaa ja häpeää erityisesti kristillisissä ja islamilaisissa kulttuureissa.

On tärkeää, että tekijä näissäkin teemoissa avaa historiallisen näkökulman ja auttaa siten ymmärtämään tämän päivän näkemysten taustoja. Tällöin ilmenee, kuinka synkkä muun muassa homoseksuaalisuuteen suhtautumisen historia on ollut. Viime vuosien tapahtumiin liittyvässä kerronnassa paljastuu kuitenkin valitettava, virhetulkinnalle altistava sanavalinta. On helppo yhtyä tekijän näkemykseen, että ”kirkon kanta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin on kaikkea muuta kuin selkeä”. (s. 130) Kun sen perään kerrotaan Helsingin Pride-kulkuetta vastaan hyökkäämisestä, kirkosta eroamisbuumista ja kristillisdemokraattien asenteista, voi lukija tahdomattaan – ja ilmeisesti myös kirjoittajan tahdomatta – yhdistää Pride-kulkuetta vastaan tapahtuneen hyökkäyksen ja kristillisdemokraattien kannanotot kirkkoon ja kirkosta eroamisiin. Kuitenkaan kyynelkaasuhyökkäyksellä ja kristillisdemokraattien kannanotoilla ei liene ollut mitään tekemistä kirkon kannanottojen kanssa.

Lidman käsittelee kirjansa loppupuolella asiallisesti ja konkreettisesti näkökulmia, joiden avulla ihminen voisi selviytyä häpeän kokemuksistaan. Kirjoittaja on johdonmukainen: häpeää ei tarvitse raivata elämästä pois, mutta siitä kärsivää on autettava selviytymään elämässään. On ilo huomata, ettei historiantutkija jää menneisyyteen vaan tulee empaattisesti lähelle häviästyä ja häpeästä kärsivää ihmistä. Tällöin hän kiinnittää huomiota muun muassa ihmisten vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden tärkeään merkitykseen häpeästä selviytymisessä. Tätä perussävyä ei horjuta edes se töksähtävä näkemys, että ”uskon-

nollinen anteeksiannon ja armon kokemus esimerkiksi ripin kautta” (s. 273 sekä s. 20) voisi auttaa häpeästä kärsivää. Omien tutkimusteni valossa anteeksiantamus nimenomaan ei auta, mutta armo kykenee siihen. Mutta ei-teologille on toki anteeksiannettavaa, jos armon ja anteeksiantamuksen välille ei tehdä eroa, kun sitä eivät näytä osaavan monet teologitkaan tehdä!

Kokonaisuutena *Häpeä!* on teologillekin lukemisen arvoinen teos, joka avaa osaltaan myös kirkkojen ja uskontojen roolia osana häpeäkulttuuria, mutta myös niiden mahdollisuuksia olla poistamassa häpeän ja häpäisemisen nolouttavaa voimaa. Eurooppalaisessakin oikeushistoriassa häpeällä on pitkät jäljet, eivätkä ne ole vielääkään päättyneet. Vaikka häpeää ei enää nähdäkään rikokseen syyllistyneen rankaisemisen päämääränä, se kuitenkin on monesti sen käytännön seuraus.

On helppo yhtyä Lidmanin näkemykseen, että häpeästä selviytymisen ei tarkoita häpeämisen kyvyttömyyden eroon pääsemistä. Häpeä kuuluu ihmiselämään. Sillä on myös myönteinen ulottuvuus. Eri asia on toisen häpäiseminen, joka monesti on seurausta siitä, että häpäisijä ei tunne häveliäisyyttä.

PAAVO KETTUNEN
PROF., JOENSUU

FRANK SCHUMANN (HRSG.)

Allernädigster Vater: Dokumente aus der Jugendzeit Friedrichs II. Berlin: Das Neue Berlin 2011. 208 s.

Fredrik Suuri syntyi Berliinissä 24. tammikuuta 1712. Helmikuussa 1713 hänen isästään, Hohenzollernien mahtisukuun kuuluvasta ruh-

tinas Fredrik Wilhelmistä tuli vasta 25-vuotiaana äskettäin perustetun Preussin kuningaskunnan hallitsija, Fredrik Wilhelm I.

Fredrik Suuren syntymän 300-vuotisjuhlat ovat kuluvana vuonna poikineet odotetusti koko joukon häntä eri näkökulmista tarkastelevia kirjoja elämäkerroista tutkimuksiin, mutta juhlavuoden tie-teellinen anti on toistaiseksi jäänyt laihaksi. Frank Schumannin toimittama suppea kokoelma dokumentteja siltä ajalta, jolloin ”Alter Fritz” oli vielä nuori, on kuitenkin virkistävä poikkeus jo siksi, että se murtaa mielikuvaa saksalaisten lähdekokoelmien kaikenkattavuudesta. Antologia tarjoilee sopivina annoksina maku-paloja niillekin, joiden mielenkiinto ei ensisijaisesti suuntaudu Preussin historiaan. Vakavasti otettavan tutkimuksen on kuitenkin edelleenkin turvaututtava tätä laajempiin ediotihin.

Schumannin suppea valikoima ei ole ensimmäinen lajissaan. Esimerkiksi Fredrik Suuren ja Voltairen välistä kirjeenvaihtoa on julkaistu aikaisemminkin. Muun muassa vuonna 1923 ilmestyneestä, lähes 400-sivuisesta ranskankielisestä kirjekoelmasta on hiljattain (2010) julkaistu näköispainos. Myös Fredrik Suuren muu kirjeenvaihto ja kirjallinen toiminta ovat olleet vilkkaan kiinnostuksen kohteena Saksassa unohtamatta häntä inspiroineita huilukonserttoja.

Schumannin antologian varhaisin dokumentti on heinäkuulta 1717. Siinä vasta 5-vuotias prinssi kiittää nöyrästi isäänsä majuri Finck von Finckensteinin ylentämistä everstiluutnantiksi hänen henkivartiorykmentissään ja lupaa kaitavoin olla kuuliainen. Kokoelman päättää jo aikuisen Fredrikin kirje Voltairelle kesäkuulta 1740, jolloin kaikkitietävä isä oli jo poissa ja hän itse nousemassa Preussin valtaistuimelle.

Schumann on jakanut julkaisemansa dokumentit neljään pääluukuun. Ensimmäinen niistä kat-